

Марина Дубик (Київ)

Міжнародні відносини у середовищі в'язнів концтабору Маутхаузен

(тези доповіді)

У травні цього року в Австрії святкувалася 60-та річниця визволення концентраційного табору Маутхаузен. Цей табір й досі залишається зразком інтернаціональної взаємодопомоги та дружби представників різних народів в екстремальних умовах «вбивчого табору», який був єдиним, що належав до III категорії у класифікації концентраційних таборів, тобто призначався для тих в'язнів, яких не можна було виправити. Він був створений у серпні 1938 року, і до 1942 року смертність у Маутхаузені та заснованій у 1940 році філії Гузені була найвищою серед усіх концтаборів III Райху. До цього табору направляли ворогів націонал-соціалізму, передусім борців антифашистського опору, з усієї окупованої Європи, у ньому утримувалося близько 30 різних націй: німці, австрійці, іспанці-республіканці, чехи, французи, югослави, угорці, поляки, радянські громадяни, італійці та інші.

Життя в умовах табору щодня було на грані смерті, з близько 200 тис. в'язнів загинуло понад 105 тис. осіб¹.

У найгірших умовах в Маутхаузені утримувалися євреї та радянські військовополонені, яких майже одразу знищували. Петро Худенко з Черкаса у своєму листі писав про те, що всі жили по-різному: «Французи получали посилки, поляки тоже получали посилки, югослави, італійці, німці получали посилки, їм було легше потому що вони владіли німецьким язи-

¹ *Maršálek H.* Die Geschichte des Konzentrationslagers Mauthausen. — Linz, 1995. — S.142–143.

ком і всі були в командному складі, не робили, а заставляли нас робити. Вони були бригадами переводчиками»².

Спілкування представників різних народів залежало від знання мов і часто громадської позиції самих в'язнів. Багато з них трохи знали німецьку, яка стала в таборі мовою інтернаціонального спілкування, причому в умовах табору склалося кілька діалектів з домішками польської, російської, французької та інших мов. Але, наприклад, Сергій Циба з Тального Черкаської області в інтерв'ю казав, що в таборі не було ані дружби, ані якихось стосунків: «Тут поляк, тут німець, тут француз. З ким ти будеш говорити? Всі різні мови. Кому ти що будеш казати? Ніхто нікого не знає. Ото голову нахилив і арбайт, арбайт — і все, розмов немає...»³.

За національною ознакою найчисельнішу групу серед в'язнів Маутхаузена становили поляки. Більшість з них, насамперед військовополонені офіцери кампанії 1939 року, були ворожо налаштовані проти радянських громадян, що передусім було викликано довоєнною радянською політикою щодо Польщі. Такі настрої відбивалися на стосунках між в'язнями, особливо якщо поляки виконували функції наглядачів або були старшими по блоку.

Німецькі та австрійські комуністи становили в таборі ядро антифашистського комітету та постійно залучали до нього представників інших націй. Німецьких в'язнів часто ставили наглядачами. Осуджені за кримінальні злочини були переважно жорстокими у своєму поводженні, а комуністи, «червоні», мали можливість використовувати своє становище для допомоги іншим. Дмитро Левинський у своїх спогадах⁴ писав про те, що він познайомився в Гузені, філії Маутхаузена, з німцем Зоммером із Судетської області, який був капо ревіра (санчастини) у таборі та водночас членом антифашистського комітету табору. Комітет вирішив упровадити до

² Лист П. Худенка від 18.01.2005 р., надісланий на адресу робочої групи проекту «Маутхаузен», яку було створено минулого року у відділі історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України. Група займається записами інтерв'ю колишніх в'язнів концтабору, веде листування з ними, готує до видання книгу «Українські в'язні Маутхаузена».

³ Запис інтерв'ю із збірки Українського національного фонду «Взаєморозуміння і примирення».

⁴ *Левинский Д.* Мы из сорок первого... Воспоминания / Предисл. и примеч. П.М. Поляна. Послесл. Ф.М. Солодовника. — М., 2005. — 344 с. Ця нещодавно опублікована, на жаль, після смерті автора книга із серії «Другая война» є унікальним документальним оповіданням про воєнні роки звичайного сержанта, який пройшов через полон та концтабори, його осмисленням подій війни через призму долі багатьох співвітчизників.

персоналу ревіра росіян, що було неможливим до 1943 року, для організації допомоги тим, хто захворів, для налагодження зв'язків з табором, залучення людей до груп підтримки та самооборони, поширення звісток з фронту тощо. Це знайомство стало доленосним і подарувало йому життя, як вважав сам Левинський. «У кожного из нас, переживших концлагерь, был свой Зоммер. Иначе бы мы не вышли на свободу. А потом на каких-то этапах лагерной жизни каждый из нас становился для кого-то Зоммером. Только так можно было выжить»⁵. На початку він знайомився з новенькими та добирав людей для організації, передусім з командирів та комуністів. Такі відомості, отримані з облікових карток, йому постачав писар табірної канцелярії бельгієць Люсьєн. «Во взаимной симпатии мы дошли до того, что стали обучать друг друга языкам — я его русскому, а он меня французскому. Нам обоим стало противно объясняться на немецком — языке общего врага»⁶.

Допомога була різного характеру, часто спасінням від крематорію. Той же Сергій Циба згадував, що коли він захворів, лікар-чех відправив його назад до бараку як здорового, оскільки визнання хворим означало відправку до крематорію. Леонід Старушкін з Комсомольська Полтавської області у своїх спогадах⁷ розповідав про те, що його, 13-річного хлопчика, використовували в санчастині табору для експериментів на мозку і він мав загинути, але йому врятували життя чехи-антифашисти, які працювали в санчастині — вони поміняли номер мертвого в'язня на номер Леоніда та відправили труп до крематорію. Так він залишився жити під чужим номером. Майже рік хлопчика опікував чех Мартел Войтех, який став йому названим батьком, хотів забрати його до Чехії, а потім 20 років розшукував. Вони зустрілися знов тільки у 1966 році.

Допомога з боку інших в'язнів часто була вирішальним фактором для того, щоб залишитися живим. На щорічних святкуваннях визволення Маутхаузена колишні в'язні до сьогодні дуже тепло спілкуються на тому самому табірному діалекті та завдячують одне одному своїм життям.

⁵ Там само. — С. 223.

⁶ Там само. — С. 229.

⁷ Лист Л. Старушкіна від 17.01.2005 р.